

Ingegerd Palmér för
analysavdelningen

Kontakt: 08-563 085 49
marie.kahlroth@hsv.se
www.hsv.se

2012-12-18 Dnr. 6187-11

Slutrapport av regeringsuppdrag att genomföra en förstudie i fråga om anslagen till forskning och forskarutbildning ur jämställdhetsperspektiv

Regeringen har gett Högskoleverket i uppdrag att göra en förstudie i syfte att kartlägga tillgängligt underlag samt vilket underlag som saknas för att följa upp anslagen till lärosätena för forskning och forskarutbildning ur ett jämställdhetsperspektiv (U2011/6115/JÄM). I uppdraget ingår även att kartlägga och analysera vilka aspekter som i övrigt behöver beaktas för att följa upp anslagen ur ett jämställdhetsperspektiv.

Som skäl för uppdraget anger regeringen bl.a. att Sverige ska vara en framstående kunskaps- och forskningsnation som präglas av hög kvalitet och att det övergripande målet i regeringens jämställdhetspolitik är att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sitt eget liv. Enligt regeringen sammanfaller målen på så sätt att då kvinnor och män har samma möjligheter och villkor i akademien kan båda könen kompetens tas tillvara fullt ut. Enligt regeringen är en direkt följd av att den politiska detaljstyrningen av universitet och högskolor minskar att regeringens behov att följa verksamheten ökar och förstudien bör syfta till att möjliggöra en sådan uppföljning i fråga om anslagen för forskning och forskarutbildning.

Högskoleverket har anlitat Ingegerd Palmer, f.d. rektor vid Mälardalens högskola och Luleå tekniska universitet, för att i samråd med Högskoleverket genomföra förstudien.

Arbetet med förstudien har bestått i kontakter med ett stort antal lärosäten, ett test som gått ut på att inom ett lärosäte ta fram uppgifter om fördelning på kvinnor och män av anslaget till forskning och forskarutbildning samt en genomgång av möjligheter att använda tillgänglig statistik för syftet. I arbetet har diskussioner förts med Sveriges universitets- och högskoleförbund, Högskolornas forum för redovisningsfrågor och med Högskoleverkets jämställdhetsråd.

Sammanfattning

Universitet och högskolor arbetar med forskning och utbildning på forskarnivå utifrån sina samlade resurser för ändamålet, dvs. såväl statliga medel som andra. En del i denna verksamhet är att främja jämställdhet mellan kvinnor och män, med avsikten att uppnå bästa

möjliga resultat för verksamheten. Lärosätena själva ser därmed ingen anledning att skilja ut användningen av direkta statsanslag från övrig finansiering.

I sin styrning av lärosätena har inte heller staten utgått ifrån att just de direkta statsanslagen ska användas för att nå uppsatta mål. Det har inte heller funnits några krav från statens sida att särskilt redovisa användningen av de direkta statsanslagen från övrig finansiering. Snarare har det förekommit uttalanden i motsatt riktning.

Därför finns idag inga underlag för uppföljning av anslagen ur ett jämställdhetsperspektiv, varken på lärosätetsnivå eller på nationell nivå.

För att kunna besvara frågan om vilka underlag som saknas behöver man diskutera vilka underlag som skulle kunna vara användbara. En uppföljning av de direkta statsanslagen ur ett jämställdhetsperspektiv förutsätter kännedom om vilka individer – inom de olika tjänstekategorierna – som får del av medlen, i form av lön och/eller för finansiering av andra kostnader. Personalkostnaderna utgör ungefär 60 procent av lärosätenas totala kostnader och med information om hur personalkostnaderna fördelas på kvinnor respektive män så vet man alltså hur ungefär 60 procent av det direkta statsanslaget fördelas på kvinnor och män. Återstående cirka 40 procent avser lokalkostnader och övriga driftskostnader, vilka inte kan knytas till personer på samma sätt.

För lärosätena är det visserligen möjligt, om än omständligt, att ta fram statistik över hur många kvinnor respektive män inom olika tjänstekategorier som finansieras av anslaget, men uppgifterna skulle knappast vara jämförbara. Internt använder sig lärosätena i stor utsträckning av olika indelningar och klassificeringar. Mer jämförbara uppgifter skulle man få om det gick att samla in uppgifterna som officiell statistik. Det förefaller vara tekniskt möjligt att fånga in uppgifterna via löneregistren och personalstatistiken. För lärosätena skulle det dock innebära ett omfattande och kostsamt arbete att lägga in uppgifterna i löneregistren och att uppdatera dem årligen. Uppgiftslämnarbördan måste därför vägas mot nyttan av sådana uppgifter.

Högskoleverket föreslår styrning för att främja jämställdhet

Högskoleverkets slutsats är att i stället för att försöka följa upp de direkta statsanslagen ur ett jämställdhetsperspektiv ska jämställdhet främjas genom statens styrning. Verket vill poängtera att lärosätena redan idag arbetar aktivt med jämställdhet. Flertalet lärosäten har satt upp mål för att öka jämställdheten inom forskningen. Strategierna för att förverkliga målen är i huvudsak riktade satsningar.

Om regeringen vill skynda på utvecklingen ytterligare är det Högskoleverkets uppfattning att bästa sättet är att ge lärosätena mål som gynnar jämställdhet. Högskoleverket har till regeringen lämnat ett antal förslag till åtgärder för jämnare könsfördelning bland professorerna (*Rekryteringsmål för professorer – ett regeringsuppdrag anno 2012*, rapport

2012:13 R). Eventuellt kunde en skarpare uppföljning av målen från regeringens sida ytterligare gynna utvecklingen.

Om regeringen likväl bedömer att det finns behov av att utveckla system för att kunna följa upp resurserna för forskning och utbildning på forskarnivå ur ett jämställdhetsperspektiv så bör uppföljningen ske med samma utgångspunkt som styrningen. Det är alltså de samlade resurserna för forskning och utbildning på forskarnivå som ska vara föremål för uppföljning – att bara följa upp en del av finansieringen ur ett jämställdhetsperspektiv ger ingen rättvisande bild av verksamheten.

Inledning

Lärosätena arbetar med jämställdhet, liksom med övriga strategier för sin verksamhet, utifrån de samlade resurserna till utbildning på grundnivå och avancerad nivå respektive forskning och utbildning på forskarnivå. Kontakter med universitet och högskolor visar att de inte ser någon anledning att för olika mål och strategier särskilt urskilja användningen av de direkta statsanslagen från övrig finansiering.

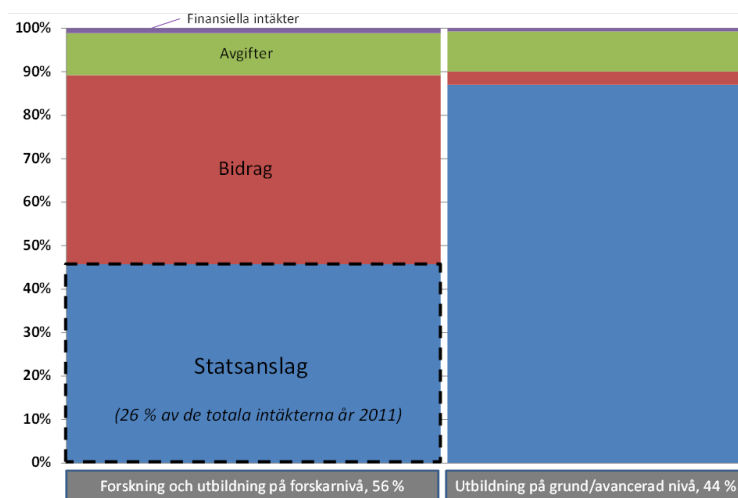
Det har inte heller från riksdag eller regering ställts några krav på eller getts några uppdrag att särskilt redovisa användningen av de direkta statsanslagen för forskning, utan det har snarare funnits uttalanden i motsatt riktning. Regeringen har uttryckt sin syn i frågan i bl. a. regeringens skrivelse 2011/12:36 rörande Riksrevisionens rapport om användningen av basanslaget för forskning och forskarutbildning (RiR 2011:21) och säger bl.a. att det inte finns några skäl att kostnaderna för forskning ska kunna delas upp efter finansieringsform. Det primära är att lärosätena strävar efter att forskningen är av hög kvalitet vid en internationell jämförelse och det är av underordnad betydelse huruvida forskningen är finansierad av direkta statsanslag, externa medel eller en kombination av dessa.

Statens styrning har inte heller utgått ifrån att just de direkta statsanslagen ska användas för att nå uppsatta mål. De mål som riksdag och regering ger och i olika omgångar har gett universitet och högskolor gäller antingen för lärosätet som helhet, eller för någondera av de två områdena (i) utbildning på grundnivå och avancerad nivå eller (ii) forskning, konstnärligt utvecklingsarbete och utbildning på forskarnivå. Om finansieringen sker via direkta statsanslag eller med externa medel har hittills inte haft någon betydelse. Exempelvis gäller målen för viss andel kvinnor av de nyrekryterade professorerna lärosätet som helhet, om de nyrekryterade professorerna finansieras av direkta statsanslag eller andra medel har inte någon betydelse. Ett annat exempel är de mål för visst antal examinerade i utbildning på forskarnivå som tidigare fanns. Inte heller här hade finansieringen betydelse. En annan aspekt är att staten har valt att kanalisera en del av de statliga anslagen för forskning och utbildning på forskarnivå via forskningsråd och statliga forskningsfinansiärer.

Finansiering

För att kunna sätta in forskningsanslagen i ett sammanhang ges här en kort information om finansieringen av verksamheten vid universitet och högskolor. År 2011 var lärosätenas totala intäkter 59 miljarder kronor. Av dessa avser 33 miljarder kronor forskning och utbildning på forskarnivå, varav 15 miljarder kronor direkta statsanslag. Dessa 15 miljarder kronor utgör alltså 46 procent av den totala finansieringen av forskning och utbildning på forskarnivå och 26 procent av den sammanlagda finansieringen av hela verksamheten.

Intäkter inom högskolesektorn 2011, totalt 59 miljarder kronor

Stor variation i lärosätenas forskningsanslag

För lärosätena spänner tilldelningen av direkta statsanslag från mellan fyra och fem miljoner kronor vid de minsta konstnärliga högskolorna upp till två miljarder kronor för de största universiteten. För övriga universitet varierar anslagen från knappt 200 miljoner kronor till 1,7 miljarder och i spannet 35 – 100 miljoner kronor för högskolorna.

Användning av forskningsanslaget

Det direkta statsanslaget till forskning är den resurs för forskning ett lärosäte disponerar för interna beslut. Anslaget ska tillgodose mycket för lärosätets drift och utveckling: basanslag för att upprätthålla ämnen med forskning och forskarutbildning, uppbyggnad av nya forskningsområden, rekrytering av strategiskt viktig kompetens. Det förekommer också att styrelserna avsätter medel för att ge forskare tid att ansöka om medel från särskilt utpekade nationella och internationella finansiärer, exempelvis forskningsråd, stiftelser och EU. Flertalet lärosäten har uttalade ambitioner att öka jämställdheten inom forskningen, men andra faktorer har övervikt i medelsfördelningen.

Med anslaget finansieras forskning som utförs av seniora (professorer och lektorer) och juniora (biträdande lektorer, forskarassistenter, postdocs) forskare, doktorandbefattningar och utbildningsbidrag, handledning av forskarstuderande, adjunkters vetenskapliga

meritering, teknisk och administrativ stödpersonal i forskningen, bibliotek med personal, lokaler och utrustning för forskning och forskande personal samt ledningsfunktioner (rektor, prorektor, vicerektorer, dekaner, prodekaner, prefekter) med generell administrativ stödpersonal. Det kan i sammanhanget påpekas att även externa forskningsbidrag finansierar de kringkostnader som forskningsprojekt genererar. Ur anslaget används också medel för att samfinansiera forskning som finansieras av externa bidrag.

Fördelning av de direkta statsanslagen inom lärosätena

Här sammanfattas information om lärosätens interna modeller för fördelning av det direkta statsanslaget för forskning och utbildning på forskarnivå. Informationen kommer från 13 universitet¹ utifrån samtal med planeringschefer (motsv.) och olika planerings- och beslutsdokument angående fördelning av de direkta statliga forskningsanslagen. Valet av lärosäten grundar sig på att knappt 95 procent av det samlade direkta statsanslaget till forskning går till de 16 universiteten.

Generell beskrivning

Lärosätena får sedan 2009 de direkta statsanslagen för forskning och utbildning på forskarnivå i form av ett samlat anslag, tidigare var medlen uppdelade på s.k. vetenskapsområden. Lärosätenas styrelser fördelar anslagen till nästa nivå, till fakulteter (motsv.) eller till rektor. Där fördelas anslagen till nästa nivå, den operativa nivån (institutioner, skolor, akademier, e.d.), oftast genom nämnder/styrelser som i huvudsak utgörs av valda representanter för lärare och studenter. Noteras bör att en del av anslagen för sex av de större universitet avser klinisk forskning som direkt betalas vidare till landstingen, sammanlagt 1,6 miljarder kronor. Dessa medel ingår inte i universitetens interna fördelning.

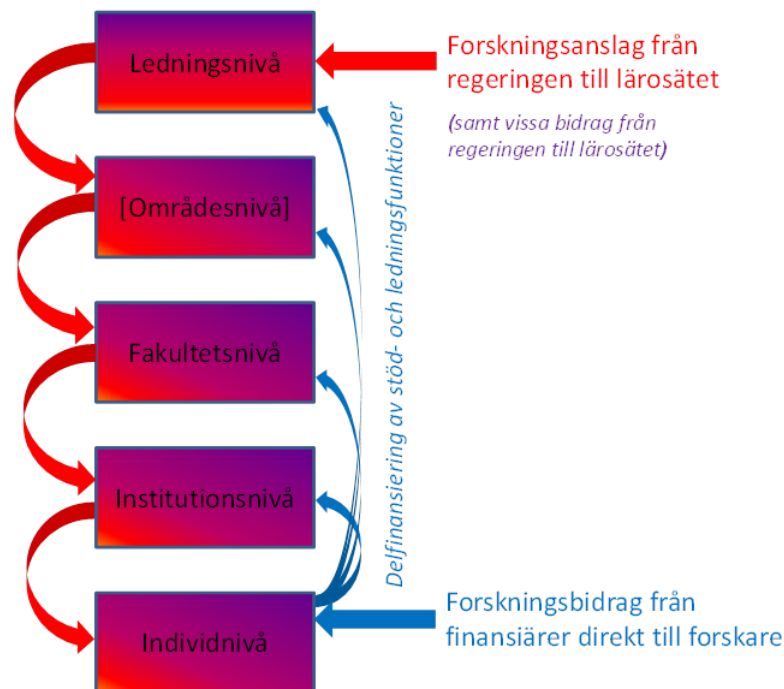
Forskning är en långsiktig verksamhet, och lärosätena har gjort investeringar inom sina olika forskningsområden, investeringar som ska förvaltas och utvecklas. På de stora lärosätena är en grundprincip att den interna fördelningen för ett år baseras på fördelningen under tidigare år. Under perioden 2009-2012 har prioritering till vissa områden inklusive strategiska nysatsningar blivit möjlig genom den betydande ökningen av det direkta statliga forskningsanslaget enligt 2008 års forskningsproposition.

Lärosätenas interna resursfördelning är hierarkisk och sker i flera steg innan anslagen slutligen når den nivå där finansieringen sker på individbasis. Ju större lärosäte, desto fler nivåer. Den anslagsfördelning som styrelsen beslutar om är i huvudsak rambeslut, med vissa undantag, se vidare nedan. Även för nästa nivå (oftast fakultetsnämnd eller liknande) är fördelningen vidare till nästa nivå (den operativa) i allmänhet rambeslut för resp. operativ enhet. Ramarna

¹ Sveriges lantbruksuniversitet och Handelshögskolan i Stockholm ingår inte i undersökningen eftersom de har ett gemensamt anslag för utbildning och forskning. Därutöver har ett universitet inte lämnat svar på fråga om intern fördelningsmodell.

beräknas utifrån olika komponenter enligt nedan. Det är sedan den operativa nivån som beslutar hur anslaget skall användas för att finansiera olika verksamheter inom forskning inkl. stödverksamhet.

Lärosätet, en hierarkisk organisation till vilken forskningsmedel förs på olika nivåer, huvudsakligen som anslag och bidrag

Lärosätenas styrelser fördelar alltså inte medel till enskilda individer. Fakulteter på de stora lärosätena och rektor på de mindre fördelar en del av medlen till de operativa enheterna utifrån antalet professorsbefattningar. Medel kan också fördelas utifrån antalet doktorandbefattningar. Hur dessa medel slutligen används inom respektive operativ enhet varierar. Detta innebär att en uppföljning av fördelningen av det direkta statliga forskningsanslaget ur jämställdhetssynpunkt på ett lärosäte är en betydligt mer komplicerad fråga än den uppföljning som kan göras av hur forskningsråd fördelar medel (eller av fördelningen av de olika nationella excellenssatsningarna inklusive regeringens strategiska områden enligt 2008 års forskningsproposition).

På de stora lärosätena har fakulteterna stor frihet att utforma sina egna fördelningsprinciper. Så har t ex Lunds universitet med sina åtta fakulteter åtta olika fördelningsmodeller, om än en del principer är gemensamma för några av fakulteterna. Det är ovanligt att universitetsstyrelser ger några direktiv för fördelningen på nästa nivå. I den mån det alls sker handlar direktiven om att en del av fördelningen ska baseras på olika prestationskriterier (i allmänhet publikationer/citeringar och erhållna externa bidrag).

Det är på den operativa nivån (institutioner, skolor, akademier) som anslagen knyts till individer, eftersom det är på denna nivå som besluten sker om vilka personers löner som ska finansieras av anslagen. Respektive operativ enhet har att utforma sin verksamhet utifrån de mål och strategier som gäller vid lärosätet/fakulteten. Samfinansiering av externa forskningsprojekt/-program hanteras i allt väsentligt inom ramen för tilldelade medel till en institution. Det innebär att vid institutioner med små forskningsanslag kan en betydande del av anslaget bli uppbundet till samfinansiering. Samma förhållande kan gälla även på styrelsenivå för högskolorna med de minsta forskningsanslagen.

Förekommande inslag i fördelningsmodellerna

En vanligt förekommande process på ett större lärosäte är att styrelsen fördelar den absoluta majoriteten av det direkta forskningsanslaget till fakulteter (på stora universitet förekommer ytterligare en mellannivå, områden, som är grupperingar av fakulteter) utifrån historisk fördelning. Vid en ökning av anslaget kan tillskottet tillföras vissa ämnen/forskningscentra/fakulteter som bedöms strategiskt angelägna för lärosätet. En, ofta mycket begränsad, del av anslaget avsätts för rektors disposition, bl.a. för insatser för rekrytering av spetskompetens och för meritering för yngre forskare, ibland särskilt riktat till kvinnor. I några fall avsätts medel för samfinansiering till bidrag från strategiskt viktiga externa finansiärer.

På styrelse- och/eller rektors/fakultetsnivå avsätts på alla lärosäten vissa medel för strategiska satsningar. Vanligast är satsningar på ämnesområden och på rekrytering/meritering av forskare. Satsningar av det senare slaget uppgår till mellan 5 och 10 procent av anslaget. På några lärosäten avsätts medel för medfinansiering av bidrag från vissa för lärosätet strategiska externa finansiärer (främst EUs ramprogram, European Research Council, National Institute of Health, Vetenskapsrådet). Maximalt fem procent av det totala direkta statsanslaget går till sådan samfinansiering.

På fakulteterna/områdena görs fördelning till institutionerna (motsv.) inom fakulteten/området. Som underlag för fördelningen är det vanligt att fakultetsnämnder (motsv.) utgår från medel för varje professorsbefattning (ibland enbart någon viss kategori, som särskilt utsedda ämnesansvariga professorer). Antal professorer är en vanlig beräkningskomponent, som kan uppgå till 80 procent av lönen för respektive innehavare men i allmänhet är klart mindre. Medel för ett antal doktorandbefattningar är en annan vanlig komponent. På några lärosäten beräknas medel för s.k. lektorsforskning. På vissa fakulteter är dyr utrustning en komponent i beräkningsunderlaget. Hur stor del av fakultetens disponibla anslag som beräknas utifrån dessa respektive komponenter varierar mycket. På ett antal lärosäten/fakulteter finns därutöver prestationsrelaterad ersättning, baserad på antal examinerade doktorer och licentiater, antal publikationer (mer sällan antal citeringar), volym externa bidrag, någon enstaka gång antal befordrade professorer. Särskilt bidrag till hyreskostnader kan ingå. För varje institution beräknas den samlade tilldelningen

av medel utifrån de olika beräkningskomponenter fakulteten/området använder. En tydlig utveckling är att de interna fördelningarna av de direkta statliga anslagen i allt högre grad (upp till 30 procent för närvarande) innehåller komponenter som baseras på erhållna bidrag från externa finansiärer.

Fakulteten/området avsätter en mindre del av anslaget för särskilda satsningar som strategiska forskningsområden, meritering för forskare (ibland riktad särskilt till kvinnor), ledarutvecklingsprogram.

Vilka komponenter som används och fördelningsmodell i övrigt beslutas av fakultetens/områdets ansvariga nämnd/styrelse. Det är på fakultets-/områdesnivå det traditionella kollegiala styrsystemet har sin starka roll inom ett lärosäte.

Jämställdhetskomponenter i resursfördelningen

Medel specifikt för kvinnors vetenskapliga meritering (till docent och professor) är relativt vanligt förekommande på styrelse- och/eller rektors/fakultetsnivå, om än till belopp som omfattar några få procentenheter av det totala anslaget till lärosätet. På några lärosäten ger rektor direktiv om att jämställdhet ska beaktas vid fördelning av medel till rekrytering/meritering. Umeå universitet redovisar att man har en jämn fördelning av kvinnor och män bland dem (totalt ett hundratal) som fått del av dessa medel. En allmän erfarenhet är att program för kvinnors vetenskapliga meritering har visat goda resultat.

På enstaka lärosäten (just nu en fakultet vid Lunds universitet) finns eller har funnits jämställdhetskomponenter i fördelningen av anslagsmedlen. Disputation av en kvinna eller rekrytering/befordran av en kvinna till professor ger en högre tilldelning (+50 procent i Lund) av medel till institutionen (motsv.) än motsvarande prestationer av män. Dessa komponenter har dock mycket liten omfattning som andel av det totala direkta statliga forskningsanslaget till lärosätet.

På institutionsnivå fattas beslut om finansiering av individer

På institutioner, där forskningen och undervisningen utförs, beslutar prefekten (chefen) eller en styrelse om medlens användning. En budget upprättas för finansiering av löner till forskande personal och stödpersonal, lokalkostnader, inköp och underhåll av utrustning, i vissa fall inköp av böcker och tidskrifter, ledningsfunktioner och administration, kostnader för resor, för personalutveckling och andra gemensamma angelägenheter. Det är mycket vanligt att en forskar-/läraryrke har finansiering från flera källor: det direkta statliga anslaget till forskning, (olika) externa forskningsbidrag, grundutbildningsmedel.

Biblioteksverksamhet finansieras genom avsättning på rektorsnivå eller på fakultetsnivå, eller genom avgifter från institutioner. Bibliotek finansieras också med medel för grundutbildning.

Uppföljning av fördelning av de direkta statliga forskningsmedlen utifrån jämställdhetsperspektiv

Det finns något enstaka exempel på att ett mindre lärosäte följer upp hur de direkta statliga forskningsmedlen fördelas på kvinnor och män, de redovisas nedan under konkreta exempel. Generellt följer lärosäten inte upp forskningsmedel ur ett jämställdhetsperspektiv, och särskilt inte de direkta statliga forskningsanslagen.

Uppsala universitet bistod förstudien med att undersöka möjligheten att ur personalsystemet ta fram uppgifter om hur de direkta statliga forskningsanslagen fördelas på kvinnor och män, inom olika personalkategorier och inom olika vetenskapliga områden enligt den organisatoriska indelningen. Det visade sig relativt enkelt och inte särskilt tidskrävande för detta stora universitet att ta fram en procentuell fördelning av medlen till kvinnor resp. män inom olika valda grupperingar, sammantaget under ett år. Detta ger mycket elementär information om jämställdhet i fördelningen, en djupare information fordrar kunskap om hur många individer som finns i respektive gruppering samt hur stor andel av deras tjänstgöring som finansieras av forskningsanslaget. Från Uppsala universitet redovisas att sådan djupare information är möjlig att ta fram ur deras system men det kräver betydligt större arbetsinsats och tar längre tid. På lärosäten som har mindre utvecklade uppföljningsverktyg kan dessa typer av uppföljningar innebära betydligt större arbetsinsatser.

Om man tänker sig en sådan typ av uppföljning på nationell nivå skulle det innebära att samtliga lärosäten skulle ta fram motsvarande uppgifter som Uppsala universitet tog fram ur sina system. För många lärosäten skulle det kräva ett omfattande och dyrbart utvecklingsarbete. Även om det gick att få fram uppgifterna är det oklart vilket värde denna typ av information skulle ge. Uppgifterna skulle dessutom knappast vara jämförbara eftersom lärosätena internt använder sig av olika klassificeringar och indelningar.

Vid Uppsala universitet utgör personalkostnaderna drygt 60 procent av förbrukningen av det direkta statliga forskningsanslaget, och liknande andelar gäller för övriga större lärosäten. Personalkostnaderna inkluderar inte enbart kostnader för enskilda forskares arbete utan också kostnader för administrativt forskningsstöd, ledningsfunktioner på lärosätet och generell administration vid lärosätet. Återstående ca 40 procent av anslaget bekostar i huvudsak lokaler och generell utrustning (datornät- och service t ex), specifik forskningsutrustning samt böcker, tidskrifter och databaser. Att följa upp denna del av medelsförbrukningen ur ett jämställdhetsperspektiv blir svårt med rimlig arbetsinsats.

Konkreta exempel på uppföljning

Vid Högskolan Dalarna gör prorektor regelbundet en uppföljning av hur det direkta statliga forskningsanslaget (51 miljoner kr 2011) fördelas på kvinnor och män inom de sex valda strategiska forskningsområdena. Uppföljningen är en manuell process som också förutsätter god kännedom om vilka personer som är aktiva i forskning. Kartläggningen görs med en

uppdelning på högskolans strategiska forskningsområden och har tre kategorier: forskningsfinansiering för kvinnor resp. för män samt övrigt. I kategorin Övrigt, som utgör ca 20 procent av anslaget, ingår utrustning som största post och därutöver medel för resor, konferensdeltagande o d. I kartläggningen framgår mycket tydligt att kvinnor och män finns inom olika forskningsområden, även om den totala forskningsfinansieringen till kvinnor resp. män är relativt jämn. I kategorin Övrigt går dock drygt 60 procent av medlen till de två helt mansdominerade strategiska forskningsområdena energi och material.

Högskolan i Skövde redovisar i sin årsredovisning hur stor andel av forskarutbildningen som genomförs på anslag respektive bidrag för kvinnor och män. 2011 var andelen finansierad av anslag 37 procent av heltidstjänstgöring för kvinnor och 19 procent anslag för män. Totalt 30 kvinnor och 29 män var antagna i forskarutbildningen, genomsnittlig tid för forskarutbildning var 72 procent av en heltidstjänstgöring för kvinnorna och 71 procent för männen.

Användning av nationell statistik

En beskrivning av den nationella statistiken för högskolesektorn ingår i den delrapportering av föreliggande uppdrag som lämnades till regeringen 2012-07-31. Högskoleverket är ansvarig myndighet för statistik om den svenska högskolesektorn. Statistiken innefattar uppgifter om ekonomi, personal, forskarutbildning samt utbildning på grund- och avancerad nivå. Statistiska centralbyrån (enheten för investeringar, FoU och IT) ansvarar för statistik om forskning och utveckling (FoU) inom olika samhällssektorer, däribland högskolesektorn. I tillgänglig statistik som baseras på uppgifter om individer finns möjlighet att särskilja kvinnor och män samt vilken ålderskategori de tillhör (5-årsintervall).

Ett generellt förhållande för den tillgängliga statistiken om den svenska högskolesektorn, hos såväl Högskoleverket som SCB, är dock att det saknas en koppling mellan uppgifter om enskilda individer och deras finansiering. Det vill säga, det går inte att specifikt studera forskningsanslagens användning könsuppdelat med hjälp av den nationella statistiken.

		Typ av statistik	
		Forskande och undervisande personal/ Doktorander	Forskningsfinansiering
Statistikansvarig myndighet	Högskoleverket	Antal individer och helårsekvivalenter, fördelade på lärosäte, tjänstekategori, ämnesgrupp, utbildningsnivå, ålderskategori och kön. Uppgifter för varje år publiceras i statistiska meddelanden, Högskoleverkets NU-statistikdatabas samt i särskilda statistiska analyser.	Intäkter för forskning och forskarutbildning fördelade på lärosäte, intäktstyp och finansiärer. Uppgifter för varje år publiceras i Högskoleverkets årsrapport med tillhörande tabellbilaga, Högskoleverkets NU-statistikdatabas samt i särskilda statistiska analyser.
	SCB	FoU-årsverken, fördelade på lärosäte, tjänstekategori, vetenskapsområde, utbildningsnivå och kön. Uppgifter för vartannat år publiceras i ett statistiskt meddelande samt i SCBs statistikdatabas.	FoU-intäkter fördelade på lärosäte, ämnesgrupp och finansiärer. Uppgifter för vartannat år publiceras i ett statistiskt meddelande samt i SCBs statistikdatabas.

Inom detta uppdrag har Högskoleverket undersökt möjligheterna att eventuellt koppla finansieringsuppgifter till alla individer i personalstatistiken. Idag finns sådana uppgifter bara i lärosätens interna administrativa system.

Det förefaller att finnas tekniska möjligheter att på sikt utveckla statistiken så att det för varje individ skulle framgå hur stor andel av lönen som finansieras av exempelvis forskningsanslaget. Det kräver dock utvecklingsarbete som genererar kostnader både på lärosätetsnivå och för utveckling av de centrala systemen. Förutom utvecklingsarbetet skulle det för lärosätens del sedan innebära ett omfattande arbetet att lägga till finansieringsuppgifter i lönesystemen och uppdatera dem årligen. Innan man eventuellt påbörjar ett sådant utvecklingsarbete behöver man noga överväga informationsvärdet av sådana uppgifter mot kostnaden för att få fram uppgifterna. Det är också av största vikt att ställa uppgiftslämnarbördan för lärosätena i relation till värdet av informationen.

Andra åtgärder på lärosätena för att främja jämställdhet inom forskning

Som nämnts ovan görs, eller har gjorts, strategiska satsningar på många lärosäten för att främja kvinnors meritering till professor eller docent. En sådan satsning utgör då bara någon eller några enstaka procentenheter av det direkta statliga forskningsanslaget. Den vanliga processen är att kvinnor får ansöka om medel för att kunna skriva artiklar, vara aktiv som handledare, skriva forskningsansökningar. Det är alltid en intern konkurrens om sådana medel.

En annan mindre vanlig strategisk satsning är att avsätta särskilda medel för att rekrytera kvinnor som gästprofessorer, adjungerade professorer och postdocs. Metoden används främst för ämnesområden med få kvinnliga forskare och syftet, utöver att god forskning ska göras, är att skapa vetenskapliga förebilder för andra kvinnor.

Uppsala universitet har utvecklat ett webbverktyg, Jämställdhetsindikatorer, för självvärdering av jämställdhet ur många olika aspekter, avsett att användas främst av prefekter (chefer för de operativa enheterna), jämställdhetsombud och personalhandläggare. Verktyget genererar automatiskt indikatorvärden för en enskild enhet ur universitetets olika system. Tio olika indikatorer redovisas av verktyget: ledningsfunktioner, yrkesgrupper, anställningsförhållanden (tillsvidare respektive tidsbegränsad), uttag av föräldraledighet, sjukfrånvaro, aktivitetsnivå för doktorander, doktoranders försörjning, avlagda forskarexamina, registrerade i utbildningar, avlagda grundexamina. Jämställdhetsindikatorerna är utvecklade inom ett projekt finansierat av Delegationen för jämställdhet i högskolan.

Några kommentarer angående jämställdhet inom forskningen

Fokus för jämställdhetsarbetet har i hög grad varit på kvantitet, och särskilt andel kvinnor/män i olika kategorier. När det gäller forskning finns det en tydlig relation mellan position och tillgång till medel. Att vara professor är en absolut förutsättning för att få de större externa bidragen. Som redovisats ovan har också många lärosäten en intern fördelning av det direkta statliga forskningsanslaget som ger specifika medel för just professorsbefattningar, särskilt de befattningar som getts ett särskilt ansvar för ett ämne. Även för mer jämställd tillgång till ekonomiska resurser är alltså en jämn könsfördelning bland professorerna en betydelsefull faktor.

Lärosätena får sedan 1997 (med några års uppehåll i slutet av 00-talet) mål avseende könsfördelningen bland nyrekryterade professorer. En ökad andel kvinnor bland de nyrekryterade professorerna kommer efterhand att påverka andelen kvinnor bland professorerna. 1997 var andelen kvinnor bland professorerna 7 procent, 2011 var andelen 23 procent. Högskoleverket har visat att den allt större andelen kvinnor bland doktorsexaminerade och anställda på rekryteringsbefattningar kommer att leda till en större andel kvinnor bland professorerna. Men verket har också visat att det finns en tröghet när det gäller en ökad andel kvinnor bland professorerna – könsfördelningen kan inte förändras snabbare än vad förhållandet mellan könsfördelningen i utflöde och inflöde av professorer medger. Utvecklingen mot en jämnare könsbalans bland professorer går olika snabbt på olika lärosäten huvudsakligen beroende på deras ämnesprofiler.

I en särskild analys har Högskoleverket visat att speciellt bland personer som avlägger doktorsexamen i yngre åldrar blir män professorer i större utsträckning än kvinnor. En konsekvens av detta är att män i genomsnitt är professorer under längre tid än vad kvinnor i genomsnitt är. Detta är förstås negativt för kvinnornas andel bland professorerna. För mer detaljer, se Högskoleverkets rapport *Forskarkarriär för både kvinnor och män?* (Högskoleverkets rapportserie 2011:6 R).

Detta senaste framgår också av den statistik (SHE Figures) som EU-kommissionen regelbundet publicerar. Där har utvecklats ett s.k. glastaksindex. Indexet mäter den relativa chansen för kvinnor jämfört med män att nå toppositionen (professor) i akademien. Index = 1 anger att det inte är någon skillnad mellan kvinnors och mäns möjligheter att nå toppositionen, medan index = 2 anger att det är dubbelt så svårt för en kvinna som för en man att nå toppositionen. Den senaste redovisningen är från 2009 med faktaunderlag från 2007. Då var genomsnittet i EU 2,0 och för Sverige var index 2,3, dvs. det var mer än dubbelt så svårt för en kvinna som för en man att nå toppositionen. Sverige låg därmed på plats 27 av 33 redovisade länder.

Slutsatser

Det finns idag inga tillgängliga underlag för att följa upp anslagen till lärosätena för forskning och forskarutbildning ur ett jämställdhetsperspektiv, vare sig nationellt eller på enskilda lärosäten. Något sådant behov har inte heller funnits, varken på lärosätetsnivå eller från riksdag och regering.

Utvecklingsmöjligheter

Nedan följer en redogörelse för vilka underlag men eventuellt skulle kunna tänka sig att använda om man behöver följa upp de direkta statsanslagen för forskning och utbildning på forskarnivå ur ett jämställdhetsperspektiv. En sådan uppföljning förutsätter att man vet vilka individer som får del av anslagen, i form av lön och/eller för finansiering av andra kostnader. Frågan är vilket informationsvärde sådana uppgifter har ur ett jämställdhetsperspektiv. Hur svarar dessa på frågan om kvinnors respektive mäns möjligheter att bedriva forskning?

Undersökningen vid Uppsala universitet pekar på en möjlighet för lärosäten med utvecklade administrativa system att ta fram översiktlig information om hur förbrukningen av de direkta forskningsmedlen för personalkostnader fördelas på kvinnor och män inom olika befattningskategorier och inom olika vetenskapliga områden (enligt lärosätenas egna organisatoriska indelning). Notera att undersökningen gjordes vid ett av de största universiteten med mycket avancerade uppföljningssystem. För att det skulle vara möjligt att ta fram motsvarande uppgifter på alla lärosäten skulle ett omfattande – och kostsamt – utvecklingsarbete krävas, som skulle innebära att många lärosäten måste utveckla sina system. En komplikation är också att lärosätena lokalt använder sig av olika definitioner och indelningar, så även om man skulle samla in sådana uppgifter från alla lärosäten skulle de knappast vara jämförbara. Det kan ifrågasättas vilket informationsvärde sådana uppgifter skulle ha.

En annan möjlighet skulle kunna vara att i stället koppla finansieringsuppgifter till alla anställda i personalstatistiken. Som ovan beskrivits finns det tekniska möjligheter att utveckla statistiken på detta sätt, men även detta sätt skulle innebära dyrbart utvecklingsarbete för lärosätena och dessutom kostnader för utveckling av statistiken. Därutöver skulle det innebära omfattande arbete för lärosätena att lägga in uppgifterna i registren och uppdatera dem årligen. Uppgiftslämnarbördan för lärosätena måste ställas i relation till värdet av informationen.

Tilläggs bör att, oavsett vilken väg man skulle välja, täcker sådan information ungefär 60 procent av anslaget. De övriga cirka 40 procent rör lokaler och övriga driftskostnader, som utrustning inkl. böcker och tidskrifter, och det är ogörligt att följa upp dessa medel ur ett jämställdhetsperspektiv. Man bör också ha i åtanke att lärosätena skiljer sig mycket åt vad gäller ämnesområden och resurser för forskning. Till det kommer att dagens autonomi leder till olika indelningar och klassificeringar i ännu högre grad än tidigare.

Om regeringen likväl bedömer att det finns ett behov av att utveckla system för att följa upp resurserna för forskning och utbildning på forskarnivå ur ett jämställdhetsperspektiv anser Högskoleverket att man bör se till de samlade resurserna för verksamheten. Som ovan beskrivits finansieras forskning och utbildning på forskarnivå till mindre än hälften av direkta statsanslag. Mer än hälften av finansieringen kommer alltså från andra källor, till största delen statliga och andra offentliga finansiärer. Lärosätena använder de samlade resurserna för forskning och utbildning på forskarnivå för att uppnå målen och då bör uppföljningen ske med samma utgångspunkt.

Styrning för att främja jämställdhet i stället för uppföljning av anslagen

Högskoleverket förordar i stället att jämställdhet ska stimuleras genom olika styrningsåtgärder. Hittills har bristande måluppfyllelse, exempelvis gällande andel kvinnliga professorer, inte lett till någon åtgärd från regeringens sida. En skarpare uppföljning torde leda till snabbare resultat.

Högskoleverket har till regeringen lämnat ett antal förslag till åtgärder för jämnare könsfördelning bland professorerna, se *Rekryteringsmål för professorer – ett regeringsuppdrag anno 2012*, rapport 2012:13 R, bl.a. följande:

Högskoleverket föreslår att det, åtminstone för större lärosäten, anges ett samlat mål per lärosäte för andelen kvinnor i populationen av professorer.

En annan möjlighet skulle kunna vara att ha någon form av jämställdhetskomponent i resurstilldelningssystemet. Detta är något som förordats tidigare, exempelvis av utredningen *Resurser för kvalitet* (SOU 2007:81) som föreslog att antalet kvinnliga professorer skulle vara resursgrundande.